

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SOCIOLOGIJO

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2016

SELMA ZUPANČIČ

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SOCIOLOGIJO

DIPLOMSKO DELO

Ali je vera brez boga vera brez nasilja?

Primerjava monoteizma in theravada budizma

Študijski program:
SOCIOLOGIJA KULTURE

Mentorica: doc. dr. Anja Zalta

LJUBLJANA, 2016

SELMA ZUPANČIČ

IZJAVA O AVTORSTVU

diplomskega dela

Spodaj podpisana Selma Zupančič,

z vpisno številko 18060501,

sem avtorica diplomskega dela z naslovom:

Ali je vera brez boga vera brez nasilja? Primerjava monoteizma in theravada budizma.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- sem diplomsko delo izdelala samostojno pod mentorstvom

doc. dr. Anje Zalta

---

in somentorstvom (naziv, ime in priimek)

/

- soglašam z javno objavo elektronske oblike diplomskega dela na spletnih straneh FF.

V Ljubljani, dne _____ Podpis avtorice: _____

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Anji Zalta za vse napotke in spodbudo tekom ustvarjanja diplomske naloge.

IZVLEČEK:

Zanimanje za religijo ni bilo še nikoli tako v porastu, kot je danes. Število vernikov narašča. Ljudje se obračajo k religiji v upanju po odrešenju. Strah pred neznanim je danes prisoten pri ljudeh v prav tako veliki meri, kot je bil v prazgodovini, in religija ponuja uteho, ki je danes še kako potrebna. Religija nam pomaga, da se soočimo z največjimi življenjskimi izzivi. Čeprav vse religije učijo, da je potrebno ljubiti svojega bližnjega in noben nauk svetovnih religij odkrito ne poziva k nasilju, pa danes nikakor ne moremo mimo vprašanja povezave religije z nasiljem. Nasilje je neločljiv del človekovega družbenega življenja. V večini je posledica političnih bojev različnih skupin ljudi, ki so verske tekste z radikalnimi interpretacijami izkoristili v svoj prid. Religija je tako postala orodje nasilnih aktivistov, ki jo uporabljajo za doseg političnih ali osebnih ciljev. Včasih je razprava o religiji in nasilju vključevala monoteistične religije – judaizem, krščanstvo in islam –, danes pa ne moremo več izključiti (theravada) budistične tradicije.

Ključne besede: monoteizem, judaizem, krščanstvo, islam, theravada budizem, nasilje

ABSTRACT:

The interest in religions has never been as high as it is today. Numbers of believers grow. People turn to religion for hope of salvation. Fear of the unknown is present in people nowadays as much as it was in the prehistoric times. Religion offers consolation, which is much called for in these times. Religion helps us face the biggest challenges in our lives. Although all religions instruct us to love our neighbors and no teaching of any world religion specifically appeals to violence, one cannot ignore the link between religion and violence. Violence is an inseparable part of human social life. Aggression is mostly a result of political conflicts among various groups that have exploited holy texts through their radical interpretations. Religion thus became a tool of violent activists who use it to achieve political or personal goals. Debates on religion and violence used to include monotheistic religions - Judaism, Christianity and Islam - while we cannot exclude (Theravada) Buddhism anymore these days.

Keywords: monotheism, Judaism, Christianity, Islam, Theravada Buddhism, violence

Vsebina

1. UVOD	2
1.1. Teza	2
1.2. Cilj diplomske naloge.....	2
2. RELIGIJA	3
2.1. Kaj nas religija uči?	3
2.1.1. Monoteizem.....	3
2.1.2. Theravada budizem in Tipitaka.....	9
2.2. Kako religijske institucije obvladujejo človeka?	10
3. RELIGIJA IN NASILJE	13
3.1. Zakaj pride do porasta verskega fundamentalizma?	15
3.2. Kako je nasilje utemeljeno z religijo?	20
3.3. Ali je vsako nasilje, ki je povezano z religijo, zlo?.....	22
3.3.1. Judaizem in nasilje	24
3.3.2. Krščanstvo in nasilje	24
3.3.3. Islam in nasilje	25
3.3.4. Theravada budizem in nasilje.....	27
4. RELIGIJA IN MIR.....	29
4.1. Lahko sobivanje religij temelji na recipročnosti zlatega pravila?	29
4.1.1. Zlato pravilo v judaizmu in krščanstvu	29
4.1.2. Zlato pravilo in islam	30
4.1.3. Zlato pravilo in theravada budizem.....	30
5. SKLEP.....	32
6. LITERATURA.....	35
6.1. Spletni viri.....	36

1. UVOD

V svoji diplomski nalogi bom izpostavila pojem nasilja in toleranco do le-tega v religijah. Izpostavila bom monoteistični verski sistem na eni in theravada budizem kot duhovni nauk brez boga na drugi strani. Skušala bom pojasniti družbeno dimenzijo religije in njen vpliv skozi zgodovino. Pojma religije in nasilja bom povezala z monoteizmom in theravada budizmom.

1.1. Teza

Na podlagi obravnavane teme postavljam naslednjo tezo:

T1: Nasilje je stvar posameznika in ne boga.

1.2. Cilj diplomske naloge

Cilj naloge je ugotoviti, kako je nasilje vpeto v religijo, kako nanj gledajo pripadniki teh religij ter kako religijske institucije same oziroma njihovi verniki upravičujejo svoja dejanja. Iz teh ugotovitev bom nato prikazala podobnosti med prevladujočimi religijami in skušala nakazati, kako lahko danes različne religije sobivajo v istem družbenem prostoru.

V diplomskem delu bom uporabila metode teoretičnega proučevanja. Z metodo deskriptivne analize vsebine pisnih in elektronskih virov bom opisala etična načela posameznih religij, s primerjalno analizo pa bom ugotavljala podobnosti in razlike med religijami oziroma njihovega odnosa do nasilja.

2. RELIGIJA

Strokovnjaki so si danes vse manj enotni, kaj religija sploh je, in preučevanje le-te je precej problematično. Zaradi globalizacije se zavedamo raznolikosti vidikov in da ti niso nujno pravi in prevladujoči.

Kot pravi Will Durant: religija je duša civilizacije.¹ Verska prepričanja in vedenja stojijo v središču vsake civilizacije, ki jo je človeštvo ustvarilo. Da bi razumeli skupnost ali kulturo, moramo izhajati iz religije, saj je le-ta ključ za razumevanje družbe (Pals, 2009: xiii).

Človek prvotno ne izbere svoje religije, saj se rodi v svet, ki mu religijo ponavadi kar pripiše. Religija je naučena in se prenaša s procesom socializacije. Kljub temu, da si prizadeva prikazati se kot nekaj nespremenljivega in večnega, se religija dejansko neprestano spreminja.

V sami diplomi ne bom dokazovala obstoja boga. Ali bog obstaja ali ne, je stvar verujočih oziroma neverujočih. Nanj se bom nanašala zgolj kot na »posrednega avtorja« svetih tekstov. Da bi lahko potrdila oziroma ovrгла zgoraj navedeno tezo, se bom najprej lotila etičnih naukov, podanih v svetih tekstih posameznih religij. Nadalje pa se bom lotila analize vpetosti nasilja tako v samo religijo in njene institucije kot tudi v življenje religijskih privržencev.

2.1. Kaj nas religija uči?

2.1.1. Monoteizem

Monoteizem se je postopoma razvil iz politeizma. Assmann ga razdeli v dve postavi. Prvo obliko monoteizma poimenuje inkluzivni monoteizem, saj vse politeistične religije nazadnje pridejo do spoznanja, da so vsi bogovi Eno. V njem prepozna korak naprej v evoluciji politeizma in zatorej predstavlja zrelo stanje politeizma. Najdemo ga v egipčanskih, babilonskih, indijskih in grško-rimskih antičnih besedilih. Nanašajo se na načelo: »Vsi bogovi so Eno.« Drugo obliko, ki jo imenuje ekskluzivni monoteizem, prvič zasledimo okoli leta 1350 pr. n. št. v besedilih Ehnatona² iz Amarne in kasneje v judovskem, krščanskem ter islamskem monoteizmu. Težijo k načelu: »Nobenih drugih bogov razen Boga!«. Ta oblika

---

¹ Durant, Will. 1961. *The Story of Civilization: VII. The Age of Reason Begins*. Simon & Schuster (str. 613).

² Egipčanski faraon Amenhotep IV (1352–1336 pr. n. št.), znan tudi kot krivoverski faraon iz Amarne, si je ime spremenil v Akhenaten (Ehnaton) in sam ustanovil novo religijo – prvi zgodovinski monoteizem –, ki je temeljila na enem samem bogu, bogu sonca Atonu, sebe pa razglasil za božjega sina in preroka.

monoteizma izljučuje druge bogove in zahteva izključno čaščenje in pripadanje enemu edinemu Bogu. Monoteizem se politeizmu tako postavlja nasproti v smislu revolucije.

Z monoteizmom kot religijo se oblikuje predstava o pravičnosti, razvijeta se pravo ter moralnost. Človek se začne zavedati svoje moralne odgovornosti. Monoteistična etika je teonomna, saj je njihova etika »božje razodetje« – dana od osebnega bitja – boga-stvarnika. Zapoved religije je torej verovanje v boga (Assmann, et al., 2008: 15–16, 146; Smrke, 2000: 96).

Tukaj se postavlja vprašanje, ali je nemara prav ta ekskluzivnost podlaga za zvezo med monoteizmom in nasiljem. Da bomo lahko odgovorili na to vprašanje, pa se moramo najprej lotiti same analize etičnih nauk v svetih tekstih in raziskati, kakšno veljavo ima nasilje v religioznih besedilih oziroma kakšen je jezik nasilja.

2.1.1.1. Judaizem in Stara zaveza

Judaizem je najstarejša monoteistična religija in je bistveno zaznamovala krščanstvo in islam. Vsa religiozna avtoriteta izhaja iz Božjega razodetja, ki je utelešeno v Tori, v prvih petih Mojzesovih knjigah hebrejske Biblije, in predstavlja najpomembnejši del za Jude. Celotno hebrejsko biblijo so napisali Judje in jo kristjani poznajo kot Staro zavezo. Beseda *tora* pomeni dobesedno navodilo ali zakon. Judovska religija je religija knjige v pravem pomenu besede. Biti Jud pomeni isto kot živeti po Postavi. Omeniti moramo tudi Talmud, veliko enciklopedijo judovskega nauka, ki je sestavljen iz med seboj prepletenih besedil mišne in gemare, v kateri je zapisana judovska etika. Temeljno načelo Talmuda je, da je zakonodaja zakonite vlade edini upravičeni zakon in Judje ga morajo spoštovati. S tem dobi legitimnost vladnih oblasti versko potrditev. Bistvo judovske religije je zvesto izpolnjevanje božjih zakonov. Sama religija temelji na verovanju v enega Boga, Stvarnika in Gospodarja vesoljnega sveta. Judovstvo si ne prizadeva spreobračati pripadnikov drugih veroizpovedi v judovsko religijo (Eliade, 1996; Farrington, 2006; Smrke, 2000).

Najpomembnejši del judovske zgodovine je zaveza med Bogom in judovskim ljudstvom, ki z njo postane izvoljeno ljudstvo. Z zavezo, sklenjeno med Bogom in Abrahamom, je Bog Abrahamu obljubil, da bodo njegovi potomci postali narod v deželi Kanaan (Izrael). 600 let kasneje Mojzes popelje Izraelce iz Egipta in med potjo mu Bog na gori Sinaj izroči deset božjih zapovedi, ki so hkrati temelj pravnega in moralnega reda judovske religije (Eliade, 1996; Farrington, 2006; Smrke, 2000).

Če se sedaj osredotočimo na samo hebrejsko Biblijo, kaj hitro najdemo prizore jezika nasilja, ki je povezan z ljubosumjem in zvestobo. Tukaj gre za samo gorečnost Boga, saj njegova ljubosumnost izvira iz njegove ljubezni, in brezpogojno zvestobo človeka. Izpustili bomo primere nasilnih dejanj ljudi in se osredotočili na nasilje samega boga, s katerim želi uvesti in uveljaviti monoteizem:

»Kajti ne smeš se priklanяти drugemu bogu, ker je Gospodovo ime ›Ljubosumni‹, ljubosumen Bog je. Nikar ne sklepaj zaveze s prebivalci dežele!« (2 Mz 34,14–15)³

»Ko te Gospod, tvoj Bog, pripelje v deželo, v katero greš, da jo vzameš v last, in pred teboj prežene mnoge narode: Hetejce, Girgašéjce, Amoréjce, Kánaance, Perizéjce, Hivéjce in Jebusejce, sedem narodov, številnejših in močnejših od tebe, in ti jih Gospod, tvoj Bog, izroči in jih boš premagal, jih odločno pokončaj z zakletvijo! Ne sklepaj z njimi zaveze, ne prizanašaj jim in ne stopaj v svaštvo z njimi: svoje hčere ne dajaj njegovemu sinu in njegove hčere ne jemlji za svojega sina! Kajti to bi tvojega sina odvrnilo od hoje za menoj in bi služili drugim bogovom; tedaj bi se vnela Gospodova jeza proti vam in bi vas hitro pokončal. Temveč tako ravnajte z njimi: podrite njihove oltarje, razbijte spominske kamne, posekajte svete kole in v ognju sežgite njihove rezane podobe! Kajti sveto ljudstvo si Gospodu, svojemu Bogu; Gospod, tvoj Bog, te je izbral, da boš ljudstvo njegove osebne lastnine izmed vseh ljudstev, ki so na površju zemlje.« (5 Mz 7,1–6)

Iz zgoraj napisanega lahko opazimo, kako da Bog večjo veljavo izbranemu ljudstvu in od njih zahteva popolno zvestobo in čaščenje. V Stari zavezi je Bog mogočen, brez milosti do grešnikov in ima nadzor nad judovskim ljudstvom. S tem, ko Bog zahteva izključevanje drugače verujočih, ustvari možnost za nestrpnost, kar pa lahko nadalje pripelje celo do nasilja, katerega Bog v svoji gorečnosti tudi zagovarja in opravičuje:

»Če te tvoj brat, sin tvoje matere, ali tvoj sin ali hči ali žena tvojega naročja, ali prijatelj, ki je kakor tvoja duša, na skrivaj zapeljuje in pravi: »Pojdimo in služimo drugim bogovom,« ki jih niste poznali ne ti ne tvoji očetje, izmed bogov ljudstev, ki so okoli vas, najsi bodo blizu ali daleč od tebe, od enega do drugega konca zemlje, ne vdajaj se mu in ne poslušaj ga! Naj se ne smili tvojemu očesu, ne prizanašaj mu in ne skrivaj ga, temveč ga neizprosno ubij! Tvoja roka naj se ob usmrtni prvi vzdigne proti njemu, potem pa roke vsega ljudstva. Pobji ga s kamenjem, da bo umrl, ker te je skušal odvrniti od Gospoda, tvojega Boga, ki te je izpeljal iz Egipta, iz hiše sužnosti. Ves Izrael naj to sliši in se boji, da nihče v tvoji sredi ne bo več storil kakšne tako hudobne stvari.« (2 Mz 13,7–12)

---

³ Vsi nadaljni primeri iz Svetega pisma so citirani s spletne strani Biblija.net.

2.1.1.2. Krščanstvo in Nova zaveza

Krščanstvo je danes najštevilčnejša religija. Za kristjane je Bog stvarnik vesoljnega sveta in vsega življenja. Središčna oseba je Jezus Kristus, ki je kot Bog in človek umrl in vstal za vse ljudi. Z njegovo smrtjo je Bog zlomil moč greha in z njegovim vstajenjem od mrtvih pokazal na zmago življenja nad smrtjo. To je prisposodba zmage dobrega nad zlim, ki obljublja verujočim večno življenje. Kristjani verujejo, da se bo Jezus vrnil ob koncu časa in sodil svetu (Arberry, (ur.) 2009; Crofton, Žnideršič, (ur.) 1997; Smrke, 2000).

Jezusovi nauki so zabeleženi v Evangelijih, ki so nastali kot propagandno gradivo privrženecv, in v več drugih knjigah Nove zaveze. Napisali so jih kristjani, ki so verjeli, da je Jezus človeški in božanski hkrati. Jezus je učil, da je Bog kot oče, ki skrbi prav za vsakega, z ljubeznijo vabi vse človeštvo v svoje naročje in s kesanjem in odpuščanjem vsak posameznik izpolnjuje njegovo voljo na zemlji. Z življenjem po božji volji lahko na zemljo pride božje kraljestvo (pravica, mir, ljubezen, usmiljenje) in deležni ga bodo verujoči. Preko dvanajstih apostolov, Jezusovih učencev, je bila Cerkev dana avtoriteta na zemlji, sama pa predstavlja Jezusovo telo na tem svetu. S tem si je Cerkev pridobila odločilno vlogo pri odreditvi, odpuščanju in možnosti večnega življenja.

Sveta knjiga krščanstva je razdeljena na dva dela: na judovsko Biblijo (Stara zaveza) in na Evangelije, Dela apostolov, Pisma, Razodetje (Nova zaveza). Cerkev s tem kaže, da šteje sebe za pravega naslednika Izraela, kateremu je bila dana Stara zaveza ali Testament. Kristjani so prepričani, da Izraelu ni uspelo spoznati v Jezusu izpolnitve Stare zaveze, in je zato posebna zaveza, ki jo je sklenil Bog z Izraelci, prešla na Cerkev.

Biblija ima temeljno vlogo pri opredeljevanju krščanskih odgovorov na moralna, socialna in duhovna vprašanja. Nekateri kristjani si jo razlagajo kot dejansko zgodovinsko in znanstveno pripoved o življenju na svetu, njegovem namenu in smislu. Drugi pa trdijo, da preko zgodb in mitov razodeva naravo človeških odnosov z Bogom in odnose med ljudmi.

Biblija in krščanski nauk sta oblikovala življenje Cerkve, ki je z dinamičnim prepletanjem Biblije in izročila razvila svoje nauke, prepričanja in verovanja ter tudi liturgijo, zakramente in svečanosti. Vse to posreduje vernikom bistvo krščanske vere in prepoji vse odločilne stopnje življenja s krščanskim smislom in namenom (Arberry, (ur.) 2009; Crofton, Žnideršič, (ur.) 1997; Smrke, 2000).

Omeniti je potrebno, da Nova zaveza v nasprotju s Staro zavezo skoraj ne vsebuje koncepta nasilja. Kristusovi nauki govorijo skoraj izključno o ljubezni in miru ter zanikajo upravičenost maščevanja in celo obrambo pred nasiljem:

»Slišali ste, da je bilo rečeno: Ljubi svojega bližnjega in sovraži svojega sovražnika. Jaz pa vam pravim: Ljubite svoje sovražnike in molíte za tiste, ki vas preganjajo, da boste postali sinovi svojega Očeta, ki je v nebesih. On namreč daje svojemu soncu, da vzhaja nad hudobnimi in dobrimi, ter pošilja dež pravičnim in krivičnim. [...] Bodite torej popolni, kakor je popoln vaš nebeški Oče.« (Mt 5,43–48)

A naj nas ta videz nenasilja v tekstih Nove zaveze ne zavede. Tudi če nasilja v Novi zavezi ne moremo upravičiti na danem primeru, še ne pomeni, da kristjani v njej ne najdejo primernih alegorij. Spomnimo se, kako so opravičevali križarske vojne. V Novi zavezi se pokaže, kako milosten je Bog v primerjavi s Staro zavezo, saj pošlje lastnega sina, da odreši človeštvo grehov. Ampak s tem, ko se nasilje s strani Boga zmanjšuje, se povečujejo nasilna dejanja s strani ljudi. Če pogledamo v samo Biblijo, ne moremo prezreti križanja Jezusa in zakaj je do tega prišlo. Poleg tega pa h krščanskim svetim tekstom spada tudi Stara zaveza, ki ima več kot dovolj podlage za upravičevanje nasilnih dejanj.

2.1.1.3. Islam in Koran

Islam je religija in civilizacija, je popolni način življenja in bistvo človeka. Sebe pojmuje kot zadnjo veliko svetovno religijo v sodobni zgodovini človeštva. Razteza se čez azijski in afriški kontinent ter nekatere predele Evrope (Nasr, 2007).

Islam je arabska beseda za vdanost. S sprejetjem islamske vere se muslimani popolnoma predajo Alahu, ki ga štejejo za edinega pravega Boga. Koran – »dobesedno razodetje Božje besede« – je sveta knjiga islama, ki jo je Bog preko nadangela Gabrijela razodel preroku Mohamedu. Temelj islama je pet stebrov vere: vera v edinstvo Boga, vera v svete knjige, ki jih je razodel kot vodilo človeštvu, vera v preroke, vera v angele in vera v posmrtno življenje.

Prerok Mohamed je utemeljitelj islama. Njegovo poslanstvo je oznanjanje dobrih novic in opozarjanje ljudi, da se morajo odreči čaščenju malikov, če želijo sprejeti in priznati edinega pravega Boga. Tisti, ki verujejo in se ravnajo po zakonih Korana, bodo nagrajeni v raju, tisti, ki pa zavračajo Božjo besedo, bodo kaznovani v peklu. Z napadanjem veljavnosti poganskih bogov si Mohamed nakoplje vse večje število nasprotnikov in mora s svojimi privrženci junija 622 n. št. zapustiti Meko ter se umakniti v Medino. Ta datum romanja (*hadž*) označuje začetek islamskega koledarja. V Medini, kjer Mohamed postane vodja skupnosti, verski in politični voditelj, islam prvič postane socialni in politični fenomen, ki se postopoma širi v eno

največjih svetovnih civilizacij (Arberry, (ur.) 2009; Crofton, Žnideršič, (ur.) 1997; Farrington, 2006; Nasr, 2007).

Razlike znotraj islama izhajajo predvsem iz različne interpretacije politične legitimacije nasledstva oblasti po Mohamedu. Najpomembnejša delitev znotraj islama se zgodi leta 661. Ker Mohamed ni imel moških potomcev, se zaradi iskanja naslednika oblikujeta dve smeri: suniti (privrženci dejanj Preroka in večine) in šiiti (privrženci Alija).

Suniti so za Namestnika Božjega Preroka (*kalif*) postavili Abu Bakra, častitljivega prijatelja Preroka. Funkcija osebe, ki bo nasledila Preroka, mora biti varovanje Božjega zakona, delovati kot sodnik, vladati skupnosti, ohranjati javni red in meje islamskega sveta. Šiiti so po smrti Preroka izbrali za njegovega naslednika Alija, ki se je poročil z Mohamedovo hčerko Fatimo. Verjeli so, da mora taka oseba istočasno znati interpretirati Koran in Zakon ter posedovati notranjo modrost. Ta oseba mora biti zato izbrana od Boga in Preroka, ne od skupnosti. Po spletu okoliščin pa je Ali izvoljen šele kot četrti kalif. Od tu naprej šiiti in suniti priznavajo povsem različne voditelje muslimanske skupnosti in ta razkol traja še danes (Assmann, et al., 2008: 94–95; Farrington, 2006; Nasr, 2007: 24–31).

Koran je zbirka božjih razodetij, posredovanih Mohamedu. Bog v Koranu razodeva svojo lastno naravo (Bog je eden in nihče ali nič se ne more častiti vzporedno z njim, njegova imena pa so razdeljena v imena Popolnosti, Veličine in Lepote), svoj odnos do ljudi (v Njem muslimani vidijo stvarnika, ki je povsod pričujoč in popolnoma drugačen od drugih bitij) in sodbo poslednjih dni. Koran se nanaša neposredno na Mohameda in zgodnjo islamsko skupnost, poleg tega pa daje tudi moralne smernice ljudem vseh časov in ras. Recitiranje in pisanje Božje besede je najsvetejša umetnost islama (Farrington, 2006; Nasr, 2007).

Tudi v Koranu lahko najdemo ekskluzivnost monoteizma. Bog povečuje svoje ljudstvo in s tem omogoča zatiranje drugega ljudstva, kar vodi v nasilje:

»Vse, ki ne verjamejo Božjim besedam, čaka hudo trpljenje. Bog je mogočen in strog.« (3,4)

Islam sicer neposredno ne upravičuje nasilja, vendar ga tudi ne prepoveduje. V bistvu ga ponudi kot možnost za obrambo, odločitev izbire pa prepušča vernikom. Ne smemo spregledati dejstva, da je alegoričnost v interpretaciji besedila prepuščena posameznikom:

»Če se hočete maščevati za krivico, storite to le v enaki meri. Če pa se vzdržite, bo najboljšo za vas.« (16,126)

Največkrat zlorabljen arabska beseda je *džihad*, ki pomeni »prizadevanje, napor na Božji poti« in jo raje prevajajo kot »sveto vojno«. Z njo ekstremistični muslimani upravičujejo samomorilske napade, zahodni mediji pa napačno predstavljajo islamsko religijo. Nikjer v Koranu ni vojna omenjena kot sveta. Islam širše razume džihad kot neprestani boj med našim telesnim poželenjem duše in zahtevami nesmrtnega duha, ki biva v nas (Assmann, et al., 2008: 100–102; Nasr, 2007: 99–100). Gre torej predvsem za prizadevanje in trud ter ne vključuje nujno nasilja.

2.1.2. Theravada budizem in Tipitaka

Budizem se pojavi kot odklonilna reakcija na hinduizem, ki je odkrito, a nenasilno izražal nasprotovanje žrtveni religiji – žrtvenemu brahmanizmu. Uvrščamo ga med azijske etične religije. Budistična etika je, v primerjavi z monoteističnimi religijami, antropomna in ne teonomna, saj ima podpis nekega konkretnega človeka. Budizem je v izhodišču ateističen, saj je v središču njihove pozornosti namesto boga predvsem določena etika. Zanj je značilno, da poudarja določene etične ideale, ki vernika povezujejo v naravni red in celoto univerzuma. Velja za relativno prilagodljivo, nevoščljivo in strpno religijo. Prizadeva si predvsem za moralne vrline in disciplino. Sociološko pomembno dejstvo je, da ima budizem svojega individualnega 'ustanovitelja', saj to pomeni višje vrednotenje posameznika. Budizem je edina religija, katere ustanovitelj se ni razglašal niti za božjega preroka niti njegovega poslanca in je povrh zavračal že samo misel o bogu kot vrhovnem bitju. Visoko cenjene vrline so v budizmu velikodušnost, potrpežljivost in ljubeča pozornost (Eliade, 1996: 50; Smrke, 2000: 96–98).

Buda – Razsvetljeni – prvič poda svoj nauk *Dhamma-cakka-pavattana Sutta* (»Zagon kolesa Zakona«) petim asketom. V pridigi Buda poudarja pomembnost izogibanja življenju užitkov in poželenja. Lepota budizma je v njeni preprostosti in praktičnosti. V njem ni koncepta greha ali obsodbe – je učenje, kako končati trpljenje, za katerega se lahko odločim ali pač ne. Budizem za izhodišče vzame naše vsakdanje življenje. Sprejetje oblasti in metafizičnih prepričanj niso pogoj za pripadnost budizmu (Harvey, 2011).

Budistični spisi se imenujejo Palijski kanon ali *Tipitaka* (trije koši palmovih listov). Prvi koš (*vinaya pitaka*) vsebuje pravila in predpise meniškega reda, v drugem (*sutta pitaka*) so vsebovani Budovi diskurzi, tretji (*abhidhamma pitaka*) pa nas uči Budove nauke.

Budistični spisi so ključni in nepogrešljivi vir pri razumevanju nasilja z verskega vidika. Pojasnjujejo nenasilno pot, ki jo je določil Buda (Kosłowski, 2001: 131).

Budizem se v 1. ali 2. stoletju loči na dve struji: theravada in mahajana budizem. Theravada budizem je navzoč na Šrilanki, Tajskem, v Burmi (Mjanmaru), Laosu, Maleziji in Kambodži. Theravada pomeni nauk oziroma pot starejših. Theravada budisti zagovarjajo stroga pravila meniškega življenja in se osredotočajo na Budo kot meniha. Spoštujejo predvsem posnemanje Bude kot meniha in asketa. Theravada budisti menijo, da je bil Buda samo (izreden) človek ter nasprotujejo njegovi divinizaciji. Človek se po theravada budizmu lahko odreši le z lastnim prizadevanjem. Nobenega boga ni, ki bi ti pomagal, pomagati si moraš sam, in tudi Budov nauk lahko razumeš le kot kašipot. Theravadski budisti trdijo, da je ubijanje vedno napačno in zato prinaša resne karmične posledice v tem ali naslednjem življenju, četudi je upoštevan dober namen. Theravadski budizem se izogiba nasilju v besedah, mislih in dejanju, zatorej ne pozna koncepta pravične vojne oziroma ne upravičuje nikakršnega nasilja. Poslužujejo se koncepta ahimse, kar pomeni (popolno) nenasilje do vseh živih bitij. Fizično nasilje ni v nobeni situaciji sprejemljivo kot sredstvo za razreševanje individualnih in družbenih problemov (Smrke, 2000: 113–115; Zalta, Ditrich, (ur.) 2015).

Povzamimo sedaj to zgornje poglavje. Najprej smo vsem religijam določili etične nauke in jih povezali s samim upravičevanjem nasilja skozi verske tekste. Videli smo, da razen theravada budizma vse religije monoteizma vsebujejo tendenco k nasilju, in prišli do zaključka, da je to zaradi ekskluzivnega monoteizma, ki ne dopušča sobivanja različnih religij in izključuje ostale bogove. Assmann (2008) se strinja, da če bi ta ekskluzivnost priznavala obstoj drugih bogov, potem bi se bog znebil svoje ljubosumnosti in njegova gorečnost ne bi vodila v naklonjenost do nasilja. Tako Sveto pismo kot Koran govorita o bogu kot sočutnem in milostnem, vendar leži v osrčju svetih tekstov sam jezik nasilja, ki se mu ne moremo izogniti.

2.2. Kako religijske institucije obvladujejo človeka?

Stark in Bainbridge izdelata splošno in celovito shemo pojmovanja religije. Njuna teorija izmenjave oziroma teorija racionalne izbire temelji na deduktivnem teoretičnem modelu religije in predpostavlja, da človekove interakcije slonijo na obliki izmenjave. Če posplošimo, religijo obravnavata kot zadovoljevanje potreb posameznika in ne kot družbe kot celote. V ospredje postavita posameznika, njegove univerzalne potrebe in ne tiste, ki naj bi izhajale iz

razredne neenakosti. Iz tega lahko izpeljemo, da s tem, ko religija zadovoljuje človekove univerzalne potrebe, se tudi zanimanje zanjo večja.

Ljudje si prizadevajo za nagrade⁴ in se izogibajo stroškom (stroški in nagrade niso mišljeni zgolj v materialnem smislu). Ravnajo tako, kot menijo, da je za njih dobro. Nagrade niso v neomejenih količinah in omejenost ponudbe pomeni, da ne more vsak dobiti toliko nagrad, kot si želi. Za nekatere nagrade ni mogoče zagotovo vedeti, če sploh obstajajo, a jih ne more dobiti nihče (na primer nesmrtnost). Povpraševanje pa vedno presega ponudbo. To pripelje do prisilne zadovoljitve zgolj z obljubami, da bomo nagrade dosegli v oddaljeni prihodnosti ali v nekem drugem nepreverljivem kontekstu. Kadar ljudje ne morejo hitro in zlahka doseči strašno želenih nagrad, v svojih prizadevanjih vztrajajo in pogosto sprejemajo razlage⁵, ki so le kompenzatorji – predpostavljene izmišljene nagrade. Kompenzatorji so neotipljivi nadomestki za zaželeno nagrado; so obljube, ki delajo dolg. Zagotavljajo jih predvsem tradicionalne religijske institucije in temeljijo na zaupanju (veri) vernikov v njih (Stark in Bainbridge, 2007: 12–13, 36–44; Smrke, 2000: 35–38).

Definicija religije je omejena na zelo splošne sisteme kompenzatorjev, ki temeljijo na nadnaravnih predpostavkah, pri čemer se nadnaravno nanaša na sile onstran ali zunaj narave, ki lahko odpravijo, spremenijo in ignorirajo naravne sile. Religija pomaga zadovoljiti človekove univerzalne potrebe. Uspeva kot trdna organizacija in spaja religijsko elito in predane laike, pri kateri ima prva moč nadzora nad svojim menjalnim razmerjem. Tolikšno moč in vpliv na družbo dobijo zaradi organizirane moralne skupnosti, v katero se povezujejo tisti, ki se držijo enotnega sistema verovanj in praks. Družbeno močni in vplivni ljudje želijo, da bi religija podpirala njihov privilegiran položaj in boljše raven nagrad, namen religijskih organizacija pa je izpolnjevanje teh potreb (Stark in Bainbridge, 2007: 47–48, 96–123, 313–323).

Religijske organizacije so družbena podjetja, katerih temeljni namen je ustvarjati, vzdrževati in izmenjavati nadnaravno utemeljene splošne kompenzatorje. Vloga religijskih organizacij je predvsem ustvarjanje in podpiranje kompenzatorjev svojim članom: religiozne doktrine, religiozna izkustva, molitev in zasebno čaščenje ter partikularizem ali moralna večvrednost. Poleg tega pa služijo tudi kot vir nagrad, kot so članstvo v cerkvi, prisotnost pri bogoslužju,

---

⁴ Nagrade se razlikujejo po vrsti (raznolikosti), vrednosti in splošnosti (Stark in Bainbridge, 2007: 36–37).

⁵ Razlage so trditve o tem, kako in zakaj je mogoče doseči nagrade in si nakopati stroške (Stark in Bainbridge, 2007: 38).

udeležba v religijskih organizacijah in dejavnostih ter socializacija otrok (Stark in Bainbridge, 2007: 50–61).

V drugem delu nas je zanimalo, zakaj se ljudje sploh poslužujejo religije oziroma zakaj število pripadnikov narašča. Stark in Bainbridge to lepo razložita z uvedbo pojma kompenzatorji. Ne smemo pa spregledati, da za njimi stojijo religijske institucije, ki so postale organizacije za zadovoljevanje človekove religioznosti, a tudi za obvladovanje ljudi ter manipulacijo z njimi s pomočjo njihove prvinske potrebe po izražanju religioznosti. Na tem mestu se strinjamo z Assmannom, ki pravi, da so tako postale vse zgodovinsko znane religiozne institucije tudi aparati za obvladovanje in uporabo človeka.

3. RELIGIJA IN NASILJE

Religija nas uči, kako biti odgovoren, spoštovati tisto, kar ni naše, in biti »dober sosed«. Spodbuja spravo in odpuščanje. Je tudi najučinkovitejše orodje za doseg cilja, kot sta oblast in politična moč. Nobena bitka ni tako upravičena kot ta, ki brani Boga in njegovo voljo (Farrington, 2006).

Ali so ljudje na splošno nasilni ali jih takšne napravi religija? Verniki so počeli strahotne stvari v imenu religije, vendar danes ljudje ne storijo nič manj grozot v imenu politične utopije ali za doseg bogastva in moči. Človeška narava je sposobna najti razlog za konflikt v vsem in vsaki ideji. Oblast je zagotovo odgovorna za neomejene zločine proti človeštvu, vendar je istočasno oblast tudi neizbežna osnova za mir in zakone. Ponekod je religija tako prepletena z vsakdanjim življenjem družbe, da jo pripadniki te družbe obravnavajo kot naravno in neizogibno. Seveda so obstajale vojne, kjer je religija odigrala svojo vlogo, vendar pa so se dogajale vojne, kjer religija ni imela svojega deleža v njej.

Če je Bog dober, od kod potem izvira zlo? Vse religije skušajo pojasniti izvor zla na tem svetu. Zlo nima svojega izvora v religiji, ampak je v volji človeka, ki zavestno ravna tako. Zlo ni božji atribut, niti ni božja stvaritev; izvora zla ni moč najti v Bogu, ampak samo v človeku. Pod kožo smo vsi krvavi in v sebi nosimo predispozicijo za dobro in slabo (Koslowski, 2001: 1–7).

Empirično ima večina sporov malo ali nič opraviti z religijo kot tako. Religija mora biti pravilno razumljena v odnosu do družbe in da se posameznik sam nagiba k prispevanju miru, ne vojne. Torej, ali je človeška narava ali religija tista, ki bolj kot karkoli drugega slabi razum in nas prepriča v zla dejanja? Ideja, da lahko religija sama »potisne« človeka v dejanja nasilja, je precej poenostavljena. Martin na podlagi dokazov ugotavlja, da ne glede na to, kje se dogaja (Evropa, Severna Amerika ali Azija), je vsaka situacija preveč kompleksna, da bi jo tako na veliko posploševali. Dejanski učinek religije je vztrajanje na etiki ljubezni kot motivatorju za delovanje v svetu. Vojne ne povzroča religija, ampak nacionalne države, ponavadi iz lastnih interesov. Toda njihova dejanja so pogosto omogočena in legitimizirana z ideologijami in terjajo sveto naravo. Religija deluje kot označevalec identitete, ki prekriva druge oznake, kot so narodnost ali jezik. Ko deluje na tak način, je lahko religija element podpihanja in ohranjanja konfliktov (primer pravoslavnih Srbov in katoliških Hrvatov na ozemlju Jugoslavije⁶). Čeprav konflikti, ki vključujejo tako istovrstne religije, niso v resnici

---

⁶ Razpad Jugoslavije in s tem povezan problem oblikovanja nacionalne identitete.

konflikti o veri. Niti ideologija razuma niti religija ljubezni v celoti ne zaobjameta realnosti moči in nasilja. Martin se zavzema za pristop, ki preučuje odnos med religijo ter nacionalno in etnično identiteto v posebnih, določljivih, zgodovinskih okoliščinah. Ugotavlja, da je religija vzrok spora samo toliko, kolikor predstavlja en simbol družbene identitete, ki je lahko v določenih okoliščinah, na primer po propadu imperija, obrnjena k iskanju politične solidarnosti (Martin, 1997). Poskus, da izberemo samo enega krivca za vzrok vseh konfliktov, je nesmiseln, saj imajo vsi simboli identitete potencial, da združijo ali razdružijo ljudi. Zgoraj navedeni primer odraža različne okoliščine in nakaže, da ima vsak spor lahko različne vzroke. Vojna, izključno iz verskih razlogov, je relativno redkost. Religija je v sodobnih družbah ponavadi ločena na različnih področjih od politike; kot posledica tega te družbe ne bijejo bitk glede religije kot take.

V zahodni družbi postaja vprašanje religije in nasilja vse bolj akutno. Povezano je z geografsko vse širšim konfliktom med tremi velikimi monoteističnimi religijami. Uveljavljanje religije se nam kaže v strah vzbujajoči povezanosti z nasiljem, s prepričanjem o ogroženosti, s sovraštvom, strahom in ustvarjanjem predstav o sovražnikih.

Kot pravi Assmann, monoteizem v Stari zavezi z jezikom nasilja prikazuje zgodovino svojega nastanka in svoje uveljavitve. Simbolne pripovedi upodabljajo prizore pokolov, kaznovanj, prelivanja krvi, izgone, prisilne ločitve mešanih zakonov, ... Monoteizem je tako religija, katere kanonska besedila pripisujejo temam nasilja, sovraštva in greha opazno veliko vlogo in jim podeljujejo neki specifičen, religiozen pomen. V teh besedilih naletimo na nasilje v povezavi s političnim načelom gospodovanja in ne v zvezi z vprašanjem Boga. Verski teksti tako odražajo predvsem politično in ne božje volje po popolni pokori vladarju. Nasilje je torej stvar oblasti, ne resnice:

»Nasilje ni zapisano v monoteizmu kot neizogibna posledica. Jezik nasilja izvira iz političnega pritiska, izpod katerega nas hoče monoteizem ravno osvoboditi. Fundamentalistom gre za politično oblast in se okoriščajo nasilnih religioznih motivov, da bi zbrali za sabo množice. Jezik nasilja se kot sredstvo zlorablja v političnem boju za oblast, da bi vzpostavili sovražne predstave, širili strah in zavest o ogroženosti. [...] Pisanje, sestavljanje in razlaga svetih knjig je predvsem stvar politike institucij.« (Assmann, et al., 2008: 13–15, 29, 294–295)

Duhovščina s sklicevanjem na sveta besedila utrjuje legitimnost uporabe nasilja, potrebnega za uresničitev božjih načrtov v katerem koli trenutku. Za izpolnjevanje verske tradicije se zanaša na globoko religiozno zaznamovanost pripadnika.

3.1. Zakaj pride do porasta verskega fundamentalizma?

Izraz fundamentalizem se pojavi na začetku 20. stoletja v okolju protestantske Amerike, natančneje v južni Kaliforniji, kjer je prišlo do protestantskega fundamentalističnega upora proti liberalizmu in modernizmu. Šlo je za boj znotraj lastnih cerkva in upor znotraj svoje lastne institucije. Brata Milton in Lyman Stewart, zavedna kristjana, sta leta 1910 začela s sponzoriranjem pamfletov z naslovom *Fundamenti: pričevanje o resnici*⁷, s katerimi sta pozivala k temeljnim načelom protestantskega krščanstva: nezmotljivost Biblije, božje stvarjenje sveta in človeštva, prisotnost čudežev, brezmadežno spočetje Jezusa in njegovo križanje, kateremu je sledilo telesno vstajenje, nadomestna sprava in Kristusov drugi prihod, s katerim nam bo sojeno na tem svetu. Leta 1920 je konservativni baptistični urednik Curtis Lee Laws za fundamentaliste označil vse tiste ljudi, ki so pripravljeni žrtvovati svoje življenje za ubranitev *Fundamentov* (Smrke, 2000).

»V najširšem smislu lahko fundamentalizem opredelimo kot religiozni način bivanja, ki se izkazuje v strategiji, s katero ogroženi verniki ob soočenju z modernostjo in sekularizacijo kot posamezniki ali skupina poskušajo ohraniti svojo značilno identiteto. [...] V nobenem izročilu ni popolnega soglasja o tem, kateri so resnični fundamenti vere. Fundamentalisti so nadvse selektivni, ko gre za besedila, ki jih uporabljajo, in za načine njihove razlage. Prav tako so pri razlaganju besedil, ki jih izberejo, precej bolj inovativni, kot navadno predpostavljamo. V tem pogledu lahko fundamentaliste zoperstavljamo tradicionalistom.« (Ruthven, 2010: 14–18)

Za fundamentaliste je pomembno dobesedno razumevanje svetih besedil. Problem nastane prav zaradi te dobesedne razlage, saj je potrebno besedila razumeti v mitičnih ali alegoričnih pomenih in upoštevati zgodovinski čas nastanka. Da bi lahko vztrajali pri dobesednem razumevanju, morajo vključiti tudi nezmotljivost božje Besede in napake iskati pri človeštvu. Prav zaradi želje po ubranitvi tradicije pa je fundamentalist prisiljen v strateško selekcioniranje pri samih zapisanih besedilih (Ruthven, 2010: 53–58). Sklicevanje fundamentalizma na versko izročilo je zelo selektivno in usmerjeno na zavračanje modernizma ter dosežke sodobne družbe. Kljub temu, da so lahko fundamentalistična gibanja v sodobni družbi uperjena proti obstoječim cerkvam in njihovim usmeritvam, se fundamentalizem dogaja znotraj okvirov tradicionalnih cerkvenih religij. Fundamentalistična gibanja zavestno opredelijo in delujejo za ponovno uveljavitev religije kot osnove (fundament) celotnega družbenega in posameznikovega življenja. Fundamentalizem naj bi tako branil »moralno-politične resnice« (Flere, Kerševan, 1995: 150–153).

---

⁷ *The Fundamentals: A Testimony of Truth.*

Pojem verskega fundamentalizma je zaradi raznolikosti gibanj, za katere je težko določiti skupno jedro, težko natančno definirati. Stičišče vseh fundamentalizmov pa najdemo v religiozni gorečnosti človeka – sklicevanju na Boga in/ali človeka kot Človeka in samem sklicevanju nanju. Zavzema se za oblast resnice in razglašanje povsodnosti Boga, upira pa se modernosti in sekularizmu. Izvirna ideja fundamentalizma se sklicuje na nezmotljivost svetih tekstov ali pa ohlapnih izročil in teži k vračanju temeljem določenega verskega nauka (Flere, Kerševan, 1995: 76–77, 153; Kepel, 2004).

Danes fundamentalizem v večini pripisujemo islamu, čeprav versko spodbujeno nasilje še zdaleč ni prisotno izključno v njem (Ruthven, 2010: 11). Martin E. Marty fundamentalizem na verskem področju definira kot obremenjenost in obsedenost s kolektivno identifikacijo, kot dualističen odnos do stvarnosti, prizadevanje po ideološki čistosti, podkrepljeno zavest o sovražniku, občutek krize in nujnosti, ki nastopa, in prizadevanje po uveljavitvi vsestranske spremembe v družbenem življenju. Najpomembnejša značilnost fundamentalizma, ki celo pripelje do nasilja, je »zahteva po ločitvi, trditev o nezmožnosti skupnega življenja in dejanska ločitev« (Flere, Kerševan, 1995: 76–77). Razvoj fundamentalizma je mogoč zaradi krize družbe in razvoja identitete, zato je hkrati versko in nacionalistično gibanje.

Nasilje ni karakteristika fundamentalizma. Nekateri fundamentalisti ga zagovarjajo, drugi se mu upirajo. Je zgolj nazor, ki zahteva popolno privrženost načelom določene ideologije in ne njeno nasilno uveljavljanje. Fundamentalisti menijo, da je sodobni sekularizem pripeljal družbo in kulturo do samega roba prepada morale in vrednot ter je zato njihovo delovanje nujno. Želijo moralno prenavo in organizacijo same družbe. Fundamentalistično zavračanje modernizma in dosežkov sodobne družbe je zavajajoče, saj bo prav ta reakcija na krizo modernizacije pripeljala do modernizacije (Flere, Kerševan, 1995: 76–77).

Religija začne ponovno dobivati na veljavi v 20. stoletju, ker si ljudje želijo vedeti, kakšen je smisel njihovega življenja, na kar pa znanost ni znala odgovoriti. Znanost se ukvarja z medsebojnimi odnosi med stvarmi, medtem ko religija razkriva bistvo in namen same stvari. Gibanjem je skupno razočaranje nad modernizmom, ki je bil ustvarjen z razumom, a mu kljub temu ni uspelo narediti boljšega sveta. Svet je po letu 1940 izgubil zaupanje v znanost in tehnologijo. Izredno se poveča število svetovnega prebivalstva, razširi se aids, onesnaženje, energetska kriza, ... To pripelje do ekstremizma kot posledice sekularizacije zahodne družbe in posledičnega moralnega vakuuma, ki mladim idealistom ne ponudita ničesar, v kar bi verjeli, in to jih vodi v radikalnost. Verski aktivizem še zdaleč ni omejen na islamski svet.

Nova politizirana gibanja so se pojavila v vseh večjih religijskih tradicijah. Gibanja, ki želijo doseči moč ali uveljaviti svojo avtoriteto in prenoviti religijsko družbo, so učinkovita in dolgoročna, saj so dokaz proti kratkoročnim političnim uspehom.

Po 2. svetovni vojni se je zdelo, da je področje politike odrezano od religije, kar je predstavljalo vrhunec procesa, ki so ga sprožili filozofi v obdobju razsvetljenstva. Vpliv religije je bil omejen na privatno oziroma družinsko sfero in je imel le posreden vpliv na organiziranost družbe. Ta trend se je odvijal ob zmagoslavju tehnologije. Nekatere religijske institucije so si prizadevale, da bi svoje sporočilo prilagodile sodobnim vrednotam družbe. Z drugim vatikanskim koncilom leta 1962 je želel papež Janez XXIII temeljito modernizirati Cerkev.

Religijska gibanja so med 1975–1990 uspela izdelati načrt za obnovo sveta, v katerem prihodnost družbe temelji na naukih svetih tekstov. Nov religijski pristop se ni želel le prilagoditi sekularnim vrednotam, ampak povrniti svete temelje za urejenost družbe; po potrebi tudi spremeniti samo družbo. Enotni so si v prepričanju, da je moderni sekularizem izgubil legitimnost in le temeljna prenova organiziranosti družbe lahko ponovno uveljavi vrednote svetih tekstov. Neuspeh modernizma so pripisovali emancipaciji razuma od religije, ki je povzročila nastanek nacističnega in stalinističnega totalitarizma. Začela se je druga evangelizacija Evrope, pri islamu pa je šlo za islamizacijo modernosti. Od tega datuma naprej se je ta fenomen razširil po celem svetu in poskušal diskreditirati modernizem. Postavil se je ob bok družbeni krizi, za katero so trdili, da je vzrok onkraj gospodarstvenih, političnih in kulturnih znamenj, skozi katere se kaže.

Religijska gibanja danes ne pritegnejo več nazadnjaških skupin, kot so nepismeni, stari podeželski ljudje. Zaobjamejo velik delež ljudi, ki so bili deležni sekularnega izobraževanja v tehničnih disciplinah. Zaradi znanja, ki so ga pridobili v izobraževalnih ustanovah, jim je omogočen vpogled v samo delovanje družbe in posameznikov. Zahtevo po spremembi sekularne družbe so izrekli prav ti ljudje, ki jim je ta družba omogočila izobrazbo.

Vodje in člani gibanj kljubujejo urejenosti sedanje družbe in njihova edina skupna točka je zavračanje sekularizma. Pritožujejo se nad razdrobljenostjo družbe, odsotnostjo zakonskih predpisov v družbi in pomanjkanjem glavnega vzora, vrednega njihove zvestobe. Ne borijo se proti sekularni etiki, ki po njihovem tako ne obstaja, ampak menijo, da v končni fazi modernizmu ni uspelo samo z razumom ustvariti vrednot. Kriza sedemdesetih je na površje privlekla prej skrito stisko človeka. Videli so praznino liberalne in sekularne utopije, ki je pripeljala do sebičnega potrošništva na Zahodu in v socialističnih državah ter v državah tretjega sveta zatiranje revščine in razčlovečenje človeške družbe.

Cilj vseh sodobnih religijskih gibanj ni odvzem moči in revolucionarno preoblikovanje družbe. Nekatere si prizadevajo za oblikovanje skupnosti pristnih in zvestih vernikov, ki bodo nemudoma prekinili z materialnim življenjskim slogom in zaživali v skladu z dogmatskimi zapovedmi. Poznamo ortodoksko skupino Lubavitch v judaizmu. Sem spada tudi islamistična misijonarska organizacija Tablighi Jamaat, ki spodbuja muslimane, da se vrnejo k ortodoksnemu sunitskemu islamu z upoštevanjem ritualov, oblačenja in obnašanja. Danes je ena najbolj vplivnih islamističnih religijskih gibanj. Kljub temu da zavrača kakršnokoli politično pripadnost in nasilje, je ogromno islamskih ekstremistov politično vpletenih v Pakistanu in na Zahodu (Kepel, 2004; Sacks, 2015).

Vzpon verskega nacionalizma⁸ je odgovor na degradacijo vrednot in prepričanj zahodnjaškega sveta. Globalizacija in porast religijskih političnih gibanj prispevata k globalnemu uporu, nasilni manifestaciji religijske zahteve po vzpostavitvi političnega reda. Temeljna politična trenja med sekularno in religijsko ideologijo imajo korenine v zgodovini sodobnega nacionalizma. Tako nacionalizem kot religija sta izražanje vere, identitete in zvestobe večji skupnosti, ki je vir vrednot, prepričanj in vedenja. Skupno jima je tudi moralno upravičevanje mučeništva in nasilja. Religija in sekularni nacionalizem⁹ sta konkurenčni ideologiji reda¹⁰. Obe določata pravilni način eksistence v svetu in usmerjata posameznike k družbenim organizacijam, vendar nista vedno sinonimna. Razlikujeta se v predstavi glede legitimne politične oblasti. Za verskega aktivista je vir legitimne oblasti božanski, verjetno iz razodetega besedila ali iz njegove priznane interpretacije. Za sekularnega nacionalista pa lahko legitimen vir politične oblasti in družbenega reda temelji na kombinaciji naravnega prava, nacionalno-zgodovinskega mita človeštva ali želje ljudi po pripadnosti sistemu (Juergensmeyer, 1994; Ruthven, 2010).

Čeprav verski nacionalisti zavračajo sekularne ideje, ni nujno, da zavračajo tudi sekularno politiko. Verski revolucionarji spreminjajo politično sceno na Bližnjem vzhodu, Južni in Srednji Aziji ter Vzhodni Evropi: goreči muslimanski vodje v Egiptu, Palestini in Alžiriji, politični rabini v Izraelu, bojeviti Sihke v Indiji in prevladujoča katoliška duhovščina v

---

⁸ Juergensmeyer se ne poslužuje termina fundamentalizem, saj naj bi bil le-ta žaljiv, obtožujoč, nenatančen za primerjavo med ostalimi kulturami (edino, kar imajo skupnega religijski aktivisti, je vnema in zavračanje 'zahodnjaškega sveta' ter zavračanje tistih, ki se strinjajo s sodobnim sekularizmom) in nima političnega pomena. V nasprotju z njim verski nacionalizem zaobjame posameznike, ki imajo politični in verski interes – »delujejo religijsko v politični situaciji«, vsebuje pa zavračanje sekularnega nacionalizma in percepcije zahodnega neokolonializma, uporabo religijske ideologije in možnosti religijske alternative (Juergensmeyer, 1994: 4–6).

⁹ Pojem sekularni nacionalizem Juergensmeyer uporablja kot opis zahodne politične dediščine za nekdanje kolonialne države v usmeritvi k politični modernizaciji (Juergensmeyer, 1994).

¹⁰ Pojem »ideology of order« Juergensmeyer navaja kot ogrodje za razumevanje in upravičevanje družbenega in političnega reda (Juergensmeyer, 1994: 30–35).

Vzhodni Evropi, ki v eksplozivni rasti verskih gibanj odločno zavračajo zahodne ideje sekularnega nacionalizma. Verski nacionalisti so več kot le religijski fanatiki; so politični aktivisti, ki resno poskušajo preoblikovati današnji jezik politike in priskrbeti nove temelje za nacionalno državo. V številnih primerih bojujejo bitko proti zahodni kulturi in njeni politični ideologiji ter stremijo k navdihovanju javnega življenja z avtohtonimi kulturnimi simboli in moralnimi vrednotami. Lahko so pa tudi sovražni, dogmatični in nasilni ter grozijo sekularni vladi s spopadom, ki je na svetovni ravni. Vendar je krutost nekaterih verskih nacionalistov vznemirjajoča: zdi se, da so še bolj nasilni, kot je potrebno, in svoje nasilje prikrivajo z versko retoriko. Ali obstaja povezava med religijo in nasiljem, ki omogoča to krutost in dodatno spodbuja nasilno vedenje verskih revolucionarjev? Religije vsebujejo del nasilja. Nekateri najpomembnejši verski simboli so obarvani s krvjo: križanje Jezusa v krščanstvu, brutalno mučenje šiitskega imama Husaina v Islamu, krvave osvojitve v hebrejski Bibliji in verske vojne, opisane v singalski¹¹ budistični pali kroniki. Vsi ti dogodki kažejo, da v skoraj vsaki verski tradiciji podobe nasilja zasedajo osrednje mesto. Zaradi tega se mora vsak poskus razumevanja nasilja verskega nacionalizma začeti z razumevanjem nasilne narave religije na splošno. Poraja se torej vprašanje, ali so lahko vrednote verskega nacionalizma kompatibilne z vrtilinami demokratičnega sekularnega Zahoda (Juergensmeyer, 1994: 153–172).

Zavrnitev sekularnega nacionalizma kot legitimnega reda je gonilna sila verskih nacionalističnih uporov vse od konca hladne vojne. Verski nacionalizem je sinteza religije in ideje nacionalne države. Bližnji vzhod se nahaja na prvi bojni črti religijskega upora. Sekularni Zahod podcenjuje to grožnjo religijskega upora za svoj vidik življenja. Juergensmeyer tudi verjame, da se lahko med tema dvema stranema vzpostavi prisilno spoštovanje. Gre celo tako daleč, da trdi, da bi lahko z nekaterimi aspekti verskega nacionalizma ne le živeli, ampak jih celo občudovali. Ključnega pomena za naše sobivanje je, da sekularni Zahod spremeni svoj odnos in spoštuje vsaj nekatere poglede stališč verskega nacionalizma. Ugotovi, da bi združitev tradicionalne religije in sekularnega nacionalizma doprinesla religijsko različico moderne nacionalne države. Juergensmeyer meni, da bi takšna politična entiteta posledično lahko zaobjela demokratične vrednote in človekove pravice. Od številnih verskih nacionalizmov izstopa islam zaradi svojega obsega in globine. Islamistične sanje so združiti vse muslimane v eno skupnost (Juergensmeyer, 1994).

Zakaj sta politika in religija nevarna kombinacija? Religija ponuja rešitev za nelagodje, povezano z neuspehom sekularnega nacionalizma pri zaščiti lastne morale skupnosti,

---

¹¹ Singalci (Sinhalese) so največja etnična skupina na Šrilanki in v večini pripadniki theravada budizma.

ekonomskih in družbenih temeljev. Religija je postala ideologija krepitve moči in vlog ter nasprotovanja, medtem ko služi kot sredstvo, skozi katero je izraženo nasilje.

Religija omogoča individuumu premagovati družbene normativne omejitve zoper ubijanja z legaliziranjem in upravičevanjem političnega nasilja. Z religijo lahko prikažemo nasprotnika kot zlobnega in nevarnega, lahko pa nudi nagrado skozi odrešenje, verske vrednote in nebeško razkošje. Individuum lahko vidi religijsko nasilje kot ritual, ki mu omogoči simbolično udeleževanje v kozmični vojni – metafizični boj med dobrim in zlim. Z nasilnim uprizarjanem starodavnega mita ali rituala je individuumu omogočeno, da s preseganjem ustvari občutek reda na tem svetu (Juergensmeyer, 2000). Enačenje mitov in zgodovine je značilnost fundamentalizma. S tem izenačijo preteklost in prihodnost in si prilastijo božjo voljo – začnejo delovati s svojo lastno voljo v imenu Boga (Ruthven, 2010: 71–73).

Prihodnost religijskih uporov bodo določile reakcije Združenih držav in Evrope na njih. Če bo Zahod spremenil svoj odnos in pokazal spoštovanje vsaj do nekaterih stališč upornikov, bi leti bili mogoče manj maščevalni. Vojna proti terorizmu je formulirana kot bitka med dobrim in zlim in mnogo muslimanov vojno dojema kot vojno proti islamu.

V mnogih državah nasilni upori nimajo dovolj politične legitimnosti, zato je potrebna religija, ki lahko poda politično legitimnost v nekaterih delih sveta. Oživitev nekaterih strpnih oblik religije je lahko rešitev za preobilico religijskega ekstremizma (Juergensmeyer, 1994).

3.2. Kako je nasilje utemeljeno z religijo?

Religija ne povzroča nasilja. Nasilje je družbeni pojav in do njega pride zaradi kompleksne raznolikost družbenih, političnih in ekonomskih razlogov. Religijske prisposodbe in jezik lahko v nasilno situacijo prineseta sistem opravičil in smisla. Lahko gre za etično utemeljitev, lahko pa za bolj vidno, v smislu simbolike kozmične vojne – velike bitke med dobrim in zlim, med religijo in nevero. Juergensmeyer uporabi pojem kozmična vojna (*cosmic war*) in ne sveta vojna (*holy war*), ker želi nakazati ne samo na spopad zaradi verskih razlogov, ampak na širšo podobo konflikta med dobrim in zlim. Med vzhodnimi tradicijami je to spopad med kaosom in redom. Vendar moramo poudariti, da kozmična vojna ni samo stvar islama.

Kot pravi dr. Šterbenc, lahko o kozmični vojni govorimo takrat, ko »skupina bojevnikov, ki bojuje neki posvetni konflikt, začne ta konflikt obravnavati kot božansko bojevanje, kot konflikt, v katerega je neizogibno in odločilno vključen bog. [...] Bojevniki v primeru, če menijo, da v svojem boju ne morejo zmagati na človeški način, kličejo božjo pomoč. Ko pa je v konflikte vpleten bog, ti postanejo bistveno bolj brutalni, divjaški, težko rešljivi. Nastopijo

absolutne dihotomizacije. Na eni strani so mučeniki, na drugi demoni. Z demoni pa ne moreš sklepati kompromisov, lahko jih zgolj uničiš, ker bodo drugače oni uničili tebe. [...] Borci, ki bojujejo kozmično vojno, svojega sovražnika razčlovečijo in deindividualizirajo.«¹² S tem vsi ljudje postanemo legitimne tarče.

Teroristična dejanja so predstave nasilja. So drame, podobno kot religijski rituali ali ulično gledališče, narejene, da vplivajo na različno publiko. Ohromijo razum in fascinirajo. Načrtovana so, da ponazorijo mogočnejšo zmago nad trenutnim ciljem. Z njimi religija zagotovi namen, upravičenost, sestavo in pogled na svet. Gledati na terorizem kot na predstavo nam pomaga lažje razumeti politično in versko motivacijo, ki se skriva za nasilnimi dejanji. Po drugi strani pa nam takšen pogled poudari zapletenost in težavnost razumeti terorizem in nasilje. Nekateri primeri so politično motivirani, drugi versko, spet tretjim pa ne moremo tako natančno določiti povoda za verski ali politični terorizem (Juergensmeyer, 2000: 126). Kljub temu pa sta v mnogih primerih, ki so neznansko vplivali na svet, religija in verska imaginacija neločljivo povezana s terorizmom. Teroristi si pogosto predstavljajo svoj boj kot kozmično vojno, ki temelji na hermenevtičnih imaginacijah boja in vojne, ki segajo še v antiko. Med preučevanjem odnosa terorizma in nasilja z religijo in politiko lahko vidimo, da storilci nasilnih dejanj umestijo te verske podobe božanskega boja – kozmične vojne – v služenje posvetnih političnih bitk in to naredi versko nasilje tako brutalno in neizprosno. Zaradi tega služijo dejanja verskega terorizma ne le kot taktična politična strategija, ampak tudi kot prikaz veliko večjega verskega soočenja.

Ko se člani teroristične skupine počutijo ogrožene s strani dojetih sovražnikov, ki imajo večjo politično in vojaško moč, se posvetna vojna prestavi na novo transcendentalno simboliko. Ideologija verske skupine spremeni koncept boja na točki, ki predpostavlja kozmično razsežnost. Verski boj je nato viden kot boj med dobrim in zlim. Zunanji opazovalec vidi teroristični napad, član pa del kozmične drame ali sveto vojno. Pojmovanje kozmične vojne daje upanje in motivacijo teroristom za nadaljnje bojevanje. Ko verska skupina prepozna svoj boj kot del kozmične vojne, se člani vidijo kot svete bojevnike. Njihova vloga v boju je simbolizirana s številnimi biblijskimi in avtoritativnimi prisposodobami, ki jim priznava božansko naravo boja. Ideologija nato zagotovi ustrezno moralno upravičevanje za nasilna dejanja, naperjena proti civilistom, ki jih drugače ne bi videli kot borce in primerne tarče.

---

¹² Mladina. "Vsega skupaj ne bi poimenoval arabska pomlad, to je kvečjemu arabska zmrzal." Intervju z dr. Primož Šterbencem : <http://www.mladina.si/159985/dr-primo-z-sterbenc/>

Ideologija verskih teroristov ponudi moralno upravičevanje, ki poudari naraščanje števila žrtev in namerno zagrešene pokole terorističnih skupin (Juergensmeyer, 2000: 149–150).

Tukaj je potrebno izpostaviti nejasnost in zabrisane meje med politiko in religijo v primeru terorizma. Je religija vzrok nasilja ali pa je le grešni kozel za upravičevanje in legitimizacijo političnega dobička in moči? Ali ljudje, ki storijo teroristična dejanja, vidijo svoj boj v smislu kozmične vojne? Ali voditelji terorističnih organizacij vidijo svoj boj v smislu kozmične vojne ali jih bolj skrbi politična korist? Kako vidijo svoje sovražnike? Ta vprašanja vodijo Juergensmeyerja do raziskovanja satanizacije in življenja tistih, ki izvajajo teroristične napade.

Satanizacija stremi k snovanju sovražnika kot »drugega«, ki mu primanjkujejo morala, ideali in verska prepričanja te skupine, ki želi upravičiti svoja dejanja. Tako je mogoče videti teroristična dejanja kot razumljive, moralne odločitve, ker je sovražnik razvrednoten in manjvreden. Ta dejanja lahko iluzorično prikažejo nadvlado teroristov ali teroristične organizacije nad sataniziranim sovražnikom. Ljudje, odgovorni za teroristična dejanja, so v večini primerov mladostniki iz marginalnih družbenih skupin, ki nimajo možnosti izboljšanja življenjskega standarda. Pogosto so iz zatiranih skupin. Sataniziranje sovražnika je tako postalo preprosto sredstvo za novačenje. Marginalizirani mladostniki so pod vplivom imaginarnega satanističnega sovražnika, ki jih je zatiral, napadel in grozil njihovi kulturi in religiji. Proces ustvarjanja satanističnih sovražnikov je del načrta podobe kozmične vojne (Juergensmeyer, 2000: 186). To ljudem omogoča, da legitimirajo in upravičujejo svoja teroristična dejanja kot moralni in verski boj proti zatiralcem. Na ta način ima religija ključno vlogo pri razumevanju kako in zakaj se ti napadi zagrešijo. Nasprotno pa so voditelji terorističnih organizacij v večini premožni in izobraženi.

Iz zgoraj navedenega lahko torej izpeljemo, da je kozmična vojna ščitenje lastne kulture in civilizacije v očeh bojevnika.

3.3. Ali je vsako nasilje, ki je povezano z religijo, zlo?

Religija je sprva v obliki politeizma upravičevala svojo moč. Politeizem je bil kozmično utemeljevanje hierarhične družbe. Hierarhija na zemlji je bila tako upravičena s hierarhijo, dano od bogov. Z monoteizmom pa postane življenje vsakega posameznika sveto in družba je vrednotena po tem, kako skrbi za njih. Odnos med tremi glavnimi religijami monoteizma je

kot sorodstveno rivalstvo za isto stvar: Abrahamovo obljubo. Vse tri povezuje en sam ustvarjalec, kar pomeni tudi ena sama stvaritev. A namesto da bi jih ta verska načela o enosti in božanski dobroti združila, odprejo vrata patološkemu dualizmu.

Danes svetu vladajo interesi, tako individualni kot kolektivni. Manjka pa identiteta, ki je vedno skupinski fenomen in združuje vrlini spoštovanja in zvestobe. Hrepenimo po smislu, identiteti in skupnosti. Identiteta ni možna brez religije, saj nam le-ta daje občutek za skupno dobro kot člane neke družbe. Identiteta skupine vzpostavi ločnico med mi in oni. Oblikovanje te skupine temelji na naših najglobljih verskih prepričanjih. Karizmatični vodje spodbujajo te razlike med boljšo in slabšo skupino ter nas prepričajo, da je druga skupina storila grozodejstva proti naši skupini. Dualizem prikrije, kako nihče ni popoln in da niti najslabši niso pogubljeni.

Patološki dualizem je miselnost, ki deli svet na tiste, ki so brezhibno dobri, in tiste, ki so nepopravljivo slabi. Nasilje, storjeno v imenu verskega prepričanja, je posledica patološkega dualizma, kjer se pojavljajo različne verske tradicije in interpretacija svetih tekstov. Dejstvo, da med religijami obstajajo razlike, pripelje do delitve med dobrimi proti zlim in mi proti njim. Patološki dualizem deluje proti recipročnemu spoštovanju in spodbuja rivalstvo, prelaganje krivde in genocide. Zavedati se moramo, da nasilje ni stvar religije. Je stvar identitete in življenja v skupnosti.

Nasilje, ki je del te ideologije različnosti, lahko privede do altruističnega zla, kjer je želja po nasilju upravičena tako, da človekova dejanja izhajajo iz zavesti o višjem dobrem. Vera v boga tako osvobaja morilce od navadne moralnosti. Altruistično zlo je zlo, storjeno zaradi sakralnega vzroka oziroma v imenu višjih idealov (primer je Islamska država). Altruistično zlo uporablja ISIS kot propagando za poziv mladim. Govorijo jim o višjih ciljih in svetem, ki opravičuje samo nasilje. Mladim tako ponudijo identiteto kot del globalne skupnosti islama, ki jo socialni mediji Zahoda napadajo in ponižujejo. Evropski islamistični ekstremisti iščejo svojo identiteto, za katero jih je Evropa prikrajšala. Zlo je ubijanje šibkih, nedolžnih, mladih in starih, ubijanje zaradi pripadnosti drugih religij, narodnosti ali rasi. Pri altruističnem zlu ne gre v bistvu za nič specifično religijskega. V zgodovini so ljudje storili zlo, ker so bili pripravljene žrtvovati svoja in tuja življenja za višji cilj. Sebe so videli, kot da opravljajo božje delo.

Altruistično zlo predstavlja največjo grožnjo naši svobodi. Obraz altruističnega zla sodobnega časa predstavlja radikalna, politizirana religija, ki ogroža svoboda postmodernistične družbe in kjer tudi svoboda govora ne bo več mogoča. To nazorno pokažejo napadi na prostore satiričnega tednika Charlie Hebdo leta 2011 in 2015 v Parizu. Proti altruističnemu zlu se

lahko bojujemo z moralnim in humanističnim znanjem, ki nas uči sočutja do tistih, ki imajo drugačna verska načela (Kepel, 2004).

Spodaj je sedaj naštetih nekaj terorističnih dejanj, ki so jih opravičevali z Božjo voljo.

3.3.1. Judaizem in nasilje

Na večer praznika Purim je v Ameriki šolan zdravnik Baruch Goldstein odšel na molitev v judovski del Ibrahimove (Abrahamove) mošeje, znane kot Grobnica očakov, v kateri je pokopan Abraham. Zunaj so se zbirali mladi Arabci in glasno protestirali proti Judom. Ko je Goldstein videl neodziv izraelske vojske na samo dogajanje, je to enačil s ponižanjem Judov in judovstva. Takrat mu je prekipelo. Še pred zoro se je vrnil nazaj do grobnice in tokrat vanjo vstopil na strani muslimanov. 25. februarja 1994 je med molitvijo v mošeji v Hebronu ustrelil 29 Palestincev in ranil več kot 100 ljudi v prepričanju, da izpolnjuje Božji ukaz. Razjarjena množica ga je nato na kraju dejanja pretepla do smrti. Vsi pomembnejši rabini in voditelji judovskega porekla so obsodili njegovo dejanje. Pokol je izzval povračilne ukrepe s palestinske strani, ki so zahtevali življenje še 25 Palestincev in 9 Judov. Goldsteinov grob je kmalu postal svetišče za romanje judovskih ekstremistov, ki so ga razglasili za mučenika (Juergensmeyer, 2000; Sacks, 2015).

Novembra 1995 je izraelski skrajnež Jigael Amir na zborovanju za mir v Tel Avivu izvedel atentat na predsednika izraelske vlade Yitzhaka Rabina zaradi podpisa sporazuma Deklaracije o načelih glede palestinske prehodne samouprave (sporazum iz Osla) med Izraelom in Palestinsko osvobodilno organizacijo pod vodstvom Yasirja Arafata. Pred napadom se je Amir obredno očistil in pridobil rabinski odlok, s katerim je upravičeval svoje dejanje (Juergensmeyer, 2000; Ruthven, 2010: 118–121).

3.3.2. Krščanstvo in nasilje

19. aprila 1995 je Timothy McVeigh, protestantski fundamentalist, z eksplozivom v Oklahomi ubil 168 ljudi. Želel se je maščevati oblastem za smrt osemdesetih pripadnikov adventistične skupine Davidovci v Teksasu (Assmann, et al., 2008: 65; Juergensmeyer, 2000: 30–43).

Eric Robert Rudolf, član verske skupine Krščanska identiteta, je obsojen zaradi več bombnih napadov na jude, temnopolte, homoseksualce in klinike za splav. Leta 1996 so Združene države gostile Olimpijske igre v Atlanti. Rudolf je želel preprečiti Igre zaradi besa proti državi, ki dovoljuje ženskam splav. Umrla je ena osebo, več kot 100 jih je bilo ranjenih (Juergensmeyer, 2000).

Luteran Anders Behring Breivik je 22. julija 2011 ubil 93 ljudi, ki so bili predvsem mladi levičarji Delavske stranke. Napad je izvedel, ker naj bi vlada podpirala multikulturalizem, ki je po njegovem izvor vsega zla in onesnažuje čisto evropsko kulturo.

3.3.3. Islam in nasilje

Etika islama je izražena z zapovedjo: »Delaj dobro!«. Pravila, zapisana v Koranu, so kažipot in temelj za politično ureditev v islamski družbi.

»Ta pravila legitimirajo oblast in so kriterij za presojanje njene verodostojnosti in zvestobe Koranu oziroma Alahu. Versko utemeljena zakonodaja je merilo za pravni red in javno življenje. [...] Glavni cilj političnih struktur v islamski državi je v tem, da se uveljavijo božja pravila v družbenem življenju in da se zavarujejo interesi muslimanskih skupnosti, kakor tudi, da se od podložnih drugovercev zahteva, da se božji zakoni uresničijo v praktičnem življenju. Univerzalni princip islama daje oblastnim avtoritetam pravico, da se zavzemajo za utrjevanje božje vladavine na zemlji in da razširijo oblastni vpliv islama po svetu. Na teh izhodiščih se je izoblikovala tudi pravna tradicija islama, ki je razvila različne šole in smeri, ki bi jih lahko razdelili na liberalno, konzervativno, sistematično in strogo konzervativno (Khoury Th., 2005: 196–198). Vrhovna državna avtoriteta (kalif, imam ali sultan) v načelu lahko zahteva popolno poslušnost svojih podanikov, sam pa mora poznati Koran in druge predpise, za kar pa si mora izbrati tudi svetovalce, ki mu pomagajo reševati nastale probleme. Vse sodbe so v rokah oblastnikov ali od njih postavljenih sodnikov« (Assmann, et al., 2008: 351).

Največji teroristični napad islamističnih skrajnežev na ameriških tleh se je zgodil 11. septembra 2001. Pripadniki islamske teroristične skupine Al Kaida v samomorilski akciji ugrabijo tri potniška letala in jih strmoglavijo v newyorški World Trade Center in Pentagon blizu Washingtona. Ubitih je bilo skoraj 3000 ljudi. Z napadom je Al Kaida pritegnila pozornost muslimanov in jih tako prepričala v neustavljivo moč njihovega gibanja. Napad je povzročil začetek svetovne vojne proti terorizmu in s tem napadom terorizem postane skoraj sinonim za islam.

Al Kaida ni le vojaška baza za operacije, ampak veliko bolje služi kot podatkovna baza, ki preko svetovnega spleta povezuje džihadiste. Zaradi nerazumevanja Zahoda, kakšna je narava Al Kaide, so se ZDA z neprimernim političnim bojem spremenile v najbolj učinkovito agencijo Al Kaide za pridobivanje pristašev. Islamistični skrajneži preko svetovnega spleta nagovarjajo muslimane po celem svetu. Za razliko od nacistov, ki so svoja dejanja skrivali pred svetom, današnji teroristi poskrbijo, da svoja dejanja oglašujejo preko socialnih omrežij in profesionalno izdelanih videov. Zaskrbljujoče je, kako brez slabe vesti in v popolnem nasprotju s Koranom skrajneži ubijajo nedolžne ljudi. Islamski fundamentalisti samomorilske napade upravičijo z zlorabo pojma mučeništva. Mučeništvo pomeni smrt na božji poti in priča o najgloblji pripadnosti Alahu. Mučenik je oseba, ki v boju za islamske vrednote in v imenu boga žrtvuje svoje življenje. Čakata ga raj in oprostitev grehov (Kepel, 2004; Ruthven, 2010; Sacks, 2015).

Prelomna točka za nastanek Islamske države je leta 2003, ko ZDA napadejo Irak in s tem zrušijo režim Sadama Huseina. Kmalu po napadu se oblikujejo sunitske uporniške skupine, ki se borijo proti ZDA na podlagi religijskega koncepta svete vojne – džihada. Sunitski skrajneži se borijo v prepričanju, da ščitijo islamsko kulturo in civilizacijo pred krščanskim Zahodom in šiiti, ki pridejo po strmoglavljenju Huseina tudi na oblast. Iraški suniti začnejo izgubljati družbenopolitični vpliv in se zato počutijo marginalizirane. Z Islamsko državo se lahko nezadovoljni muslimani identificirajo, od tod pa Islamska država dobiva na moči.

S pojavom Al Kaide se je začela današnja Islamska država, od katere se Al Kaida leta 2014 umakne, ker so ISIS za njih preveč nasilni in neobvladljivi. ISIS je sunitska ekstremistična organizacija, ki zagovarja nasilje, njihov cilj pa je ustanovitev salafistične islamistične države v Iraku, Siriji in ostalih delih Levanta. Suniti verjamejo, da lahko zmagajo le s pomočjo Boga (Kepel, 2004).

Večina muslimanov nasprotuje napadom na civiliste in drugim vojnim taktikam, ki se jih poslužujejo ekstremisti. Z napadom 11. septembra 2001 se zdi, da so muslimani začeli vojno proti Zahodu. A v resnici je »peščica« islamističnih fundamentalistov odgovorna za napad. Muslimani po svetu so glasno obsodili teroristični napad, saj zanj v Koranu ni opravičila. Muslimani danes tvorijo večino žrtev islamističnega nasilja skrajnežev v Iranu, Afganistanu in Pakistanu. Večina samomorilskih napadov je s strani sunitov nad šiiti.¹³

---

¹³ U.S. Department of State: Country Reports on Terrorism 2015. <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2016/06/258013.htm>

Edino muslimani lahko sami izkoreninijo terorizem, zato bi moral Zahod sodelovati s civilno družbo, ne pa je napadati. Islamofobija lahko muslimane potisne k skrajnejšem. Vendar se po Evropi angažira nova generacija muslimanov, ki so aktivni v demokratični politiki in za katere Kepel upa, da so ti evropski muslimani novi obraz islama, ki je združen s sodobnostjo in bo predstavljen svetu (Kepel, 2004).

3.3.4. Theravada budizem in nasilje

Budizem je pogosto mišljen kot edina nenasilna svetovna religija. Bistvena sestavina budističnih nauk je verska strpnost do drugovercev. Iz ideje o medsebojni povezanosti, soodvisnosti in soodgovornosti izvira spoznanje, da »motivacija za preprečevanje nasilja in obrambo življenja izhaja iz dejstva, da ima vsak posameznik identičen odnos do življenja samega« (Zalta, Ditrich, (ur.) 2015: 125).

Prva zapoved theravada budizma je: ne ubijaj nobenega bitja, ki diha. V palijskem kanonu je ta koncept razširjen na zapoved, naj nikomur ne želimo slabo. Vsaka kršitev te zapovedi prinaša resne karmične posledice. Verska nestrpnost ni prisotna v Budovem nauku. V svetu velja za pacifističnega, a ima tudi temno stran svojega delovanja. Primer je Šrilanka, kjer so budistični menihi sodelovali pri brutalni civilni vojni med letoma 1983–2009 proti tamilskim¹⁴ upornikom. Budisti so pritiskali na državo, da mora zavzeti močnejšo in agresivnejšo držo, in igrajo precejšnjo vlogo v spodbujanju nacionalizma (Jerryson in Juergensmeyer, 2010).

Razmah nasilja na Šrilanki v zadnjih nekaj desetletjih je postavil budistični nauk na preizkušnjo. Nemogoče je prezreti vpliv nasilja na budistične menihe, budistične laike in same budistične institucije. Pripadnost eni izmed političnih skupin je skoraj nujna, saj so tisti, ki ostanejo nevtralni, zatirani in prezrti v politični, družbeni in religijski sferi. Skrajneži se zatekajo k nasilju kot sredstvu za reševanje družbenih in političnih problemov, ki naj bi temeljili na ekonomskih, etničnih ali religijskih predsodkih. Za budiste je dandanes pravi izziv najti način, da se ne izgubijo v različnih oblikah nasilja, bodisi v imenu vere ali narodnosti (Cady, Simon (ur.), 2007).

---

¹⁴ Tamili so etnična skupina na Šrilanki, ki je večinoma hindujske vere. Uporniki so se združili v vojaško, teroristično organizacijo *Osvobodilni tigri tamilskega Eelama* (Liberation Tigers of Tamil Eelam; kratica LTTE).

Budisti so čez zgodovino vodili in se borili v številnih vojskah. Pri tem niso nič drugačni od pripadnikov drugih religij. Ne pozabimo, da so budisti le ljudje s spektrom čustev, ki vključuje tudi tendenco k nasilju.

4. RELIGIJA IN MIR

4.1. Lahko sobivanje religij temelji na recipročnosti zlatega pravila?

Zlato pravilo moramo v prvi vrsti razumeti figurativno oziroma ga obravnavati zelo široko, da bi lahko služil svojemu namenu. Tukaj ga bomo obravnavali s stališča religije, kako deluje v posameznih religijah, kako nanje vpliva in kako same religije vplivajo nanj.

Zlato pravilo je temelj moralne vzgoje in ključno vodilo v človeškem vedenju.¹⁵ Poslužujejo se ga vse svetovne religije: storiti drugim tisto, kar želiš, da bi drugi storili tebi, oziroma ne stori drugim tistega, kar je slabo tudi zate, kajti kar je slabo zate, je slabo za druge. Pojavi se kot posledica človeške zavesti, premisleka in samokontrole. Nagon se spremeni v preiščljeno delovanje. Z recipročnostjo zlatega pravila se nam odpirajo številne možnosti, kako videti druge in skupaj sobivati. Zlato pravilo je kot obveza, da druge obravnavamo z uvidevnostjo in pravičnostjo. Temelji na priznavanju, da smo si vsi enaki in ne zagotavlja nobene nagrade, če se ga poslužujemo. Poda nam le okvir, kako naj oblikujemo in ovrednotimo naša dejanja proti sočloveku. Vsi težimo k temu, da se nam ne bi godila krivica, in recipročnost nam nalaga odgovornost do sebe in do drugih. Samoumevno je, da sebe obravnavamo z dostojanstvom in spoštovanjem, s katerima obravnavamo tudi druge (Neusner, Chilton, (ur.) 2008).

V svetih knjigah najdemo nastavke tako za nasilje kot mir, vendar naj bosta ljubezen (do) enega boga in ljubezen do bližnjega temelj za mir in razumevanje na svetu.

4.1.1. Zlato pravilo v judaizmu in krščanstvu

Preden sta Adam in Eva ugriznila v jabolko z drevesa spoznanja, se je v človeku nahajalo samo dobro. S tem prepovedanim sadežem pa sta kršila božjo zapoved in spoznala razliko med dobrim in zlim. Ljudem sta tako omogočila izpolnjevanje zlatega pravila, ki poudarja recipročnost. Recipročnost je dejavni princip bibličnega prava, predikat pravičnosti in načelo modrosti. Vrlina poštenosti preveva biblični etos. Izdati zaupanje ni samo greh proti bližnjemu, je greh proti Bogu (Neusner, Chilton, 2008: 11).

Zlato pravilo je povzetek celotne Tore. Bog je avtor zlatega pravila in Bog obravnava vse enako, zato zlato pravilo ne pozna razlike med spoloma in družbenimi razredi. Najjasnejši

---

¹⁵ William Scott Green v Neusner, Jacob. Chilton, Bruce. (ur.) 2008. *The golden rule : the ethics of reciprocity in world religions*.

primer recipročnosti v hebrejski Bibliji je zaveza med Jahvejem in Izraelitskim narodom. Recipročnost se kaže v vzajemnem odnosu. Spodaj je navedenih nekaj primerov iz Svetega pisma:

»[...] Ne maščuj se in ne bodi zamerljiv do sinov svojega ljudstva, temveč ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe [...].« (3 Mz 19,18)

»Če pri tebi biva tujec v vaši deželi, ga ne zatirajte! Tujec, ki biva med vami, vam naj bo kakor domačin, kakor eden izmed vas! Ljubi ga kakor sebe, kajti tujci ste bili v egiptovski deželi; jaz sem Gospod, vaš Bog.« (3 Mz 19,33)

»Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe.« (3 Mz 19,18)

Z drugim primerom Bog vzbuja empatijo pri svojem narodu in jim zapove, da morajo ljubiti tujce, saj so sami bili tujci v Egiptu. Želi, da so judje prijazni, skrbni in pošteni do drugih, kar nakaže še v tretjem primeru, kjer se beseda 'bližnji' nanaša tako na bližnjega istega ljudstva kot na bližnjega soseda, ki mu je tujec.

Pomembno je, da sedaj poudarimo še svobodno voljo človeka pri izbiri med dobrim in zlim. V Genezi (1 Mz 6,1–9; 1 Mz 8,21) najdemo zapis Jahvejevega obžalovanja stvaritve človeka, saj naj bi ta imel nagnjenje k biti zloben že od same mladosti. Na Zemljo pošlje vesoljni potop in samo Noetu z družino da priložnost rešitve, ker je pravičen mož.

4.1.2. Zlato pravilo in islam

Predislamska plemena so se držala načela maščevanja, kar je povzročalo vojne med klani in destabiliziralo tako samo življenje kot družbo. Z Mohamedom in Koranom pa je prepovedano maščevanje. Bog je najvišji, nad človeštvom, ki je podrejeno Božji volji in zakonom.

Osrednja tema Korana je odpuščanje. Koran zapoveduje pravično obravnavanje vseh ljudi. Druge moramo obravnavati s prijaznostjo, dostojanstvom in spoštovanjem. Njihove potrebe moramo postaviti pred svoje. V Hadithu, zbirki Mohamedovih rekel, je zapisano: »Nihče od vas ni vernik, dokler drugim ne želi, kar želi sebi«.

4.1.3. Zlato pravilo in theravada budizem

Nekdo, ki ima rad sebe, ne bo storil drugemu hudega, saj bi s tem kršil njegovo integriteto. Sam sebi si najdražji in drugi je sebi najdražji, zato ne stori drugemu tistega (hudega), česar

ne bi storil sebi. Sebi želimo le najboljše in z zlatim pravilom razširimo te želje še do drugih. Vsa bitja enako občutijo trpljenje in srečo, zato bom do njih takšen, kot sem do sebe. Zlato pravilo pomaga najti pot, da postaneš boljša oseba. Ne vsebuje pričakovanja po recipročnosti, kar kaže na nesebična dejanja – altruizem. Posledice kršenja zlatega pravila bo akter občutil v naslednjem življenju, upoštevanje pa privede do osvoboditve od samsare in ponovnega rojstva.

5. SKLEP

Vsak dan in z vseh strani smo zasuti z informacijami o nasilju, da je to postalo že običajen del našega življenja. Nasilje je neločljiv del človekovega družbenega življenja. Nanj smo navajeni in nas zmoti samo takrat, ko lahko tudi sami postanemo njegove žrtve. Vse religije vsebujejo iste temeljne moralne norme. Učijo, da je potrebno ljubiti svojega bližnjega. Noben nauk svetovnih religij odkrito ne poziva k nasilju. Prej nasprotno – ga prepoveduje. Vendar je teorija nekaj drugega kot praksa. Nasilje je stvar vsakega posameznika in njegove svobodne izbire¹⁶. Je sestavni del človeške narave.

Razmišljanje in delovanje proti nasilju je vedno dejanje humanizma. Vero lahko prepovemo ali zapovemo samo z nasiljem. Tako je zgodovinski razvoj zahodne civilizacije zahteval ločitev verskih skupnosti (Cerkve) od države in vere od politike. Izkušnje so nas naučile, da vodi prepletanje njunih pristojnosti in delovanja v konflikt, ki škoduje tako državi kot tudi religiji. Zato je sekularnost predpogoj idejnega in vsakršnega pluralizma. Samo tako je možno nenasilno soočenje, tekmovanje, sobivanje in sodelovanje vseh v javnem prostoru republike. Sekularnost torej predpostavlja, da je država uradno nevtralna, kar pomeni, da se ne opredeljuje do nazorskih ali verovanskih zadev. Sekularna država niti ne podpira niti ne nasprotuje katerikoli religiji, verski praksi, nazoru ali ideologiji, dokler te ne ogrožajo svobode drugih. Sekularna država je nevtralna tudi do nezahodnih kultur in civilizacij, njihovih religij ali ideologij, toda v skladu s svojimi vrednotami. Da bi jih ohranila, mora tudi do tujih religij zavzeti enaka stališča kot do svojih, postaviti jim mora mejo delovanja v zahodni družbi. Samo tako lahko zagotovi enakopravnost in sožitje vseh (Assmann, et al., 2008: 7–9).

Včasih je razprava o religiji in nasilju vključevala judaizem, islam in krščanstvo, danes pa ne morem več izključiti budistične tradicije. Najbolj miroljubne verske tradicije so danes dovzetne za težnjo človeka po nasilju. Tako teistične kot neteistične religije lahko »navdihnejo« vernike za nasilna dejanja. Tako monoteistične kot budistični ekstremistične skupine uporabljajo svojo vero kot opravičilo za nasilje.

---

¹⁶ »Inside every man there are two dogs fighting. One's good, one's evil. You know who wins? The one you feed the most.«

Verske tradicije so v mnogih predelih sveta še vedno zelo vplivne institucije in oblikujejo življenja svojih pripadnikov. Tok zgodovine bo zato odvisen od odnosov, ki jih religijske tradicije gradijo med seboj.

Religiozne institucije zadovoljujejo človeške potrebe po zlu. Človeku nudijo odpuščanje, česar država ne more storiti. S tem si religiozne institucije vzpostavijo avtoriteto in človek ostane njihov član. Tako religijske organizacije tekmujejo za vernike, saj jim podeljujejo nagrade, za katerimi tako željno hrepenijo.

Nasilno vedenje povzroči, da se drugi nanj nasilno odzovejo. Nasilje je v večini posledica političnih bojev različnih skupin ljudi, ki so verske tekste z radikalnimi interpretacijami izkoristili v svoj prid. Upravičevanje in uporaba nasilja v imenu religije je zloraba vere. Verske tekste je potrebno razumeti v duhu časa, v katerem so razodeti. Nanje moramo gledati kot na dokument nekega arhaičnega zgodovinskega obdobja. Takrat so se politični cilji dosegali izključno z vojaškimi sredstvi.

Motivov za nasilje je nešteto in pomembno je, da se zavedamo teh raznolikosti, ki so vzrok za vojskovanje. Eden izmed osrednjih motivov za nasilje je povezan s človekovo gorečnostjo in ljubosumnostjo Boga. Pojavi religiozne gorečnosti so totalna izročitev lastnega življenja, mučeništvo in spreobrnitev. Mučeništvo je osrednji motiv judovske in krščanske religije. Pomeni »umreti za postavo«. Nasilje v Bibliji za uvedbo in uveljavitev monoteizma reže najtesnejše medčloveške vezi. Monoteizem hoče obvladovati ves način življenja. Pisava razglasha pravo. Zakon velja, ker je zapisan in določa individualni način življenja. Vladala naj bi ena kultura, eno pravo in ena religija. Med religijo in pravom ni bilo razlike, saj so k zakonu sodili tudi predpisani verski obredi in opustitev prepovedanih verskih obredov.

Zanimanje za religijo ni bilo še nikoli tako v porastu, kot je danes. Religija je izvor vse etike in vrednot. Pripada in se ohranja v naravi človeka. Največje razlike med različnimi religijami niso v etiki ali mistiki, ampak v religijski dogmatiki in svoji uporabi do etike. Po svoji naravi so religije mirne, kljub nasilni simboliki, ki jo vsebujejo, ki požene strah v kosti zaradi uveljavljanja svete besede, pripadnosti in upoštevanja religije. Religije kažejo pot in pomagajo, da se soočamo z največjimi življenjskimi izzivi. Vsak se sam odloči če in kateri bo sledil. Temeljno načelo v sekularnih demokracijah je načelo verske svobode. Posameznik ima pravico, da se svobodno odloča, kateri verski sistem bo izbral. Religija je tako utemeljena na

verski odločitvi posameznika. V verskem pluralizmu imamo tako priložnost, da mirno živimo s temeljnimi verskimi nasprotji in z nasilnimi izročili.

Religije ne smemo videti kot problem, je pa problematična. Iz zgoraj prebranih poglavij lahko tako potrdimo tezo. Najprej smo predstavili etična načela monoteizma in theravada budizma, kar je pripeljalo do zaključka, da nas vse religije učijo o dobrem. Torej je potrebno ključ do razumevanja nasilja iskat prav pri vernih posameznikih. Monoteisti niso izumili nasilja. Bilo je tukaj že pred njimi. Nasilje je stvar vsakega posameznika in njegova svobodna izbira je, kako bo na dane konflikte odreagirala. Človek dela napake, zaradi katerih se kasneje kesa. Tukaj pa nastopi vloga Cerkve. S tem, ko vernikom nudi možnost odpuščanja, v zameno zahteva pokorščino v vsem. Cerkev proizvaja nasilje skozi svoje nauke in s političnim obnašanjem. Prav s temi nauki pa manipulira z verniki in upravičuje svoja dejanja. Nasilni konflikti so posledica odnosov moči med religijskimi in državnimi akterji.

Danes bolj kot kadarkoli za sobivanje potrebujemo veliko mero tolerance. Ohranimo lahko svojo prvotno religijo in kljub temu sprejmejo prakse druge religije. Svojo vero je potrebno razvijati brez ustanov, saj religijske ustanove težijo k urejenosti in sistemski zaprtosti.

6. LITERATURA

- Arberry, Arthur John. (ur.) 2009. *Religion in the Middle East: three religions in concord and conflict. Vol. 1: Judaism and Christianity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Arberry, Arthur John. (ur.) 2009. *Religion in the Middle East: three religions in concord and conflict. Vol. 2: Islam*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Armstrong, Karen. 2000. *The battle for God: fundamentalism in Judaism, Christianity and Islam*. London: HarperCollins.
- Assmann, Jan. et al. 2008. *Religija in nasilje: eseji in razprave*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede: Revija 2000.
- Beck, Ulrich. 2009. *Lastni Bog: o zmožnosti religij za mir in njihovem potencialu za nasilje*. Ljubljana: Študentska založba.
- Cady, Linell Elizabeth. Simon, Sheldon W. (ur.) 2007. *Religion and conflict in South and Southeast Asia: disrupting violence*. London; New York: Routledge.
- Crofton, Ian. Žnideršič, Martin. (ur.) 1997. *Družinska enciklopedija Guinness*. Ljubljana: Slovenska knjiga.
- Eliade, Mircea. 1996. *Zgodovina religioznih verovanj in idej*. Ljubljana: DZS: Društvo za primerjalno religiologijo.
- Farrington, Karen. 2006. *Historical Atlas of Religions*. London: Mercury.
- Flere, Sergej. Kerševan, Marko. 1995. *Religija in (sodobna) družba: Uvod v sociologijo religije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Harvey, Brian Peter. 2011. *An introduction to Buddhism: teachings, history and practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hinnells, John R. King, Richard. (ur) 2007. *Religion and violence in South Asia: theory and practice*. London; New York: Routledge.
- Jerryson, Michael K. Juergensmeyer, Mark. (ur) 2010. *Buddhist warfare*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Juergensmeyer, Mark. 2000. *Terror in the mind of God: the global rise of religious violence*. Berkeley: University of California Press.
- Juergensmeyer, Mark. 1994. *The new Cold War?: religious confronts the secular state*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.
- Juergenson, Mark. Kitts, Margo. 2011. *Princeton readings in religion and violence*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.
- Kepel, Gilles. 2004. *The revenge of God: the resurgence of Islam, Christianity and Judaism in the modern world*. Cambridge; Malden (MA): Polity Press.

- Kepel, Gilles. 2004. *The war for Muslim minds: Islam and the West*. Cambridge; London: Belknap Press of Harvard University Press,
- Koslowski, Peter. (ur.) 2001. *The concept of God, the origin of the world, and the image of the human in the world religions*. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Koslowski, Peter. (ur.) 2001. *The origin and the overcoming of evil and suffering in the world religions*. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Koslowski, Peter. (ur.) 2001. *Nature and technology in the world religions*. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Luckmann, Thomas. 1997. *Nevidna religija*. Ljubljana: Krtina.
- Majaron, Erik (prev). 2004. *Koran*. Tržič: Učila International.
- Martin, David. 1997. *Does Christianity cause war?* Oxford: Clarendon Press.
- Nasr, Seyyed Hossein. 2007. *Islam: religija, zgodovina in civilizacija*. [Maribor]: Litera.
- Nelson-Pallmeyer, Jack. 2003. *Is religion killing us? : violence in the Bible in the Quran*. Harrisburg : Trinity Press International, Continuum.
- Neusner, Jacob. Chilton, Bruce. (ur.) 2008. *The golden rule: the ethics of reciprocity in world religions*. London; New York: Continuum.
- Otto, Rudolf. 1993. *Sveto: o iracionalnem v ideji božjega in njegovem razmerju do racionalnega*. Ljubljana : Nova revija.
- Pals, Daniel L. (ur.) 2009. *Introducing religion: readings from the classic theorists*. New York: Oxford University Press.
- Ruthven, Malise. 2010. *Fundamentalizem: zelo kratek uvod*. Ljubljana: Krtina.
- Sacks, Jonathan. 2015. *Not in God's name: confronting religious violence*. London: Hodder & Stoughton.
- Smrke, Marjan. 2000. *Svetovne religije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Stark, Rodney. Bainbridge, William Sims. 2007. *Teorija religije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

6.1. Spletni viri

- Antoun, Richard T. 2008. *Understanding fundamentalism : Christian, Islamic, and Jewish movements*. Rowman & Littlefield Publishers:
<https://books.google.si/books?id=C4UtA4dhfxEC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>, 3. junij 2016.
- Biblija.net – Sveto pismo na internetu : <http://www.biblija.net/biblija.cgi?l=sl&m=&lang=sl>, 1. avgust 2016.
- Buddhist Dictionary : http://www.palikanon.com/english/wtb/dic_idx.html, 3. junij 2016.

Choong, Mun-keat. 2000. *The Fundamental Teachings of Early Buddhism*. Harrassowitz Verlag: Wiesbaden

https://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=24&cad=rja&uact=8&sqi=2&ved=0ahUKEwjR6cujitrOAhVDD8AKHV64BrgQFgiLATA&url=https%3A%2F%2Fahandfulofleaves.files.wordpress.com%2F2011%2F11%2Fthe-fundamental-teachings-of-early-buddhism_choong-mun-keat.pdf&usg=AFQjCNEK5INB_41AHXhPXGPvZJrxIQFAFg&sig2=68L6TVHBWnRGXRXuR248jA&bvm=bv.129759880,d.ZGg, 3. junij 2016.

Collins, Steven. 1982. *Selfless person: Imagery and thought in Theravāda Buddhism*. New York: Cambridge University Press.

http://www.ahandfulofleaves.org/documents/Selfless%20persons_Imagery%20and%20thought%20in%20Theravada%20Buddhism_Collins.pdf, 3. junij 2016.

Glossary of Pali terms : <http://www.buddha-vacana.org/glossary.html>, 3. junij 2016.

Mladina. "Vsega skupaj ne bi poimenoval arabska pomlad, to je kvečjemu arabska zmrzal." Intervju z dr. Primož Šterbencem : <http://www.mladina.si/159985/dr-primoz-sterbenc/>, 3. junij 2016.

Osredkar, Mari Jože. Jan Assmann: monoteizem in nasilje.

<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-ZCWKSFUC>, 3. september 2016.

U. S. Department of State : <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2016/06/258013.htm>, 3. junij 2016.

Zalta, Anja. Ditrich, Tamara. (ur.) 2015. *Čuječnost [Elektronski vir]: tradicija in sodobni pristopi*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales. <http://www.zrs.upr.si/revije/single/poligrafi-77-78-cujecnost-tradicija-in-sodobni-pri-2011>, 3. junij 2016.